

شبکه‌های اجتماعی و مدیریت منابع طبیعی

۱۴۵۱۳۵.
۹۵/۹,۷

تألیف

دسرارجان بادین
دکتر کریستینا پرل

ترجمه

دکتر مهدی قربانی
استادیار دانشگاه تهران

مهندس وحید جعفریان
دانشجوی دکتری دانشگاه سمنان

www.ketab.ir

شماره مسلسل ۸۹۱۳

شماره انتشار ۳۷۷۲

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
فروست
شابک
وضعیت فهرست‌نویسی
یادداشت
یادداشت
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
شناسه افزوده
شناسه افزوده
شناسه افزوده
شناسه افزوده
رده‌بندی کنگره
رده‌بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

سرشناسه : بودین، اوریان، ۱۹۶۹-م. Bodin, Orjan
عنوان و نام پدیدآور : شبکه‌های اجتماعی و مدیریت منابع طبیعی / تألیف ارجان بادین، کریستینا پرل؛ مترجمان مهدی قربانی، وحید جعفریان.
مشخصات نشر : تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری : ۴۴۴ ص: مصور، جدول، نمودار.
فروست : انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۷۷۲.
شابک : 978-964-03-6984-5
وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا
یادداشت : عنوان اصلی: Social Networks and Natural Resource Management: Uncovering The Social Fabric of Environmental Governance.
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : بیع طبیعی -- مدیریت.
موضوع : Natural Resources-- Management.
موضوع : شبکه‌های اجتماعی.
موضوع : Social Network.
موضوع : پرل، کریستینا.
شناسه افزوده : Preli, Christina
شناسه افزوده : قربانی، مهدی، ۱۳۶۸-م. مترجم
شناسه افزوده : جعفریان، وحید، ۱۳۴۳-م. مترجم
شناسه افزوده : دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات
شناسه افزوده : ۱۳۹۵ ش، ب، HC۸۵
رده‌بندی کنگره : ۳۳۳/۷
رده‌بندی دیویی : ۴۳۷۹۱۸۶
شماره کتابشناسی ملی : ۴۳۷۹۱۸۶

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود.

9 789640 369845

9 789640 369845

عنوان: شبکه‌های اجتماعی و مدیریت منابع طبیعی
تألیف: ارجان بادین - کریستینا پرل
ترجمه: دکتر مهدی قربانی - مهندس وحید جعفریان
نوبت چاپ: اول
تاریخ انتشار: ۱۳۹۵
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحیح مطالب کتاب با مترجمان است»

«کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است»

بها: ۳۰۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش می‌قدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press @ ut. ac. ir - تارنما: http://press.ut.ac.ir

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

- پیش‌گفتار مترجمان ..... ج
- پیش‌گفتار ..... خ

بخش اول: مقدمه

- فصل اول: معرفی ریکرد ارتباط اجتماعی در حکمرانی منابع طبیعی ۳
- فصل دوم: معرفی برخی از ویژگی‌های ساختاری شبکه‌های اجتماعی ۳۷
- فصل سوم: تلفیق رویکردهای شبکه‌های اجتماعی با سایر نظریه‌های اجتماعی به منظور درک و شناخت حکمرانی منابع طبیعی ۵۷

بخش دوم: مطالعات موردی

- فصل چهارم: موانع و فرصت‌ها برای دستیابی به توسعه پایدار: نقش افراد کلیدی ۹۷
- فصل پنجم: تحلیل شبکه اجتماعی جهت انتخاب ذی‌نفعان و ارتباط آن با یادگیری اجتماعی و مدیریت مشارکتی مبتنی بر سازگاری ۱۱۹
- فصل ششم: چه کسی و چگونه: به کارگیری صیادان با روابط خوب در شبکه‌های اجتماعی برای ارتقای مدیریت و حفاظت شیلات ۱۴۱
- فصل هفتم: تأثیرات پیوندهای شبکه اجتماعی بر رضایت عمومی از مدیریت جنگل در بریتیش کلمبیا، کانادا ۱۶۹
- فصل هشتم: مدل‌های شبکه اجتماعی برای بهره‌برداری و استخراج منابع طبیعی ۱۹۷
- فصل نهم: دوست یا همسایه؟ تحلیل ناهمگنی در زیرگروه‌ها و اهمیت تشکیل پیوندهای درون‌گروهی و برون‌گروهی در حکمرانی منابع طبیعی ۲۲۷
- فصل دهم: نقش ویژگی‌های فردی در روش به اشتراک‌گذاری اطلاعات صیادان منطقه لورتو، بی‌سی مکزیک ۲۵۵
- فصل یازدهم: کنش جمعی دگرگون‌ساز: رویکرد شبکه برای تغییر دگرگون‌ساز در مدیریت مبتنی بر اکوسیستم ۲۷۷

- فصل دوازدهم: شبکه‌های اجتماعی، تصویرسازی مشترک، سازگاری: مدیریت محلی صید.....۳۰۹
- فصل سیزدهم: شبکه‌های ارتباطات کشاورزی: الگوهایی برای بیشه‌زراعی.....۳۴۱

بخش سوم: خلاصه و چشم انداز

- فصل چهاردهم: تحلیل شبکه اجتماعی در حکمرانی منابع طبیعی - خلاصه و چشم‌انداز.....۳۶۷
- اصطلاحات.....۳۹۳

www.ketab.ir

پیش‌گفتار مترجمان

در سال‌های اخیر به اذعان همه دست‌اندرکاران و مدیران، کشور ما در زمینه آب، منابع طبیعی و محیط‌زیست شرایط دشواری را می‌گذراند. از سوی دیگر، با توجه به چالش‌های بخش آب، منابع طبیعی و محیط‌زیست در کشور، راهی جز در نظر گرفتن ملاحظات اجتماعی و زیست‌محیطی در کنار یکدیگر برای دستیابی به مدیریت جامع منابع طبیعی و محیط‌زیست وجود ندارد. باید بپذیریم که مسیری جز استقرار ترتیبات مشارکتی در تمام مدیریت منابع طبیعی نداریم. رویکرد مشارکتی نیازمند تغییر در نگرش و اصلاحات بنیادین در ساختار نظریه‌پردازی، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، اجرا، پایش و ارزیابی است. فرایند استقرار چنین سیستمی در حیطه مدیریت منابع طبیعی نیازمند ظرفیت‌سازی و توانمندسازی تمامی دست‌اندرکاران و ذی‌نفعانی است که در تاثیر و تأثر از این منابع هستند. لایق نیازهای در حال تغییر آنها با این منابع محدود و اغلب مشترک گره خورده است. در حال حاضر با مریز است توسعه‌ای که در ارتباط با مدیریت منابع طبیعی تدوین و تصویب شده است، می‌توان به وضوح ردپای ترسیمی به شرح زیر، مدیریت یکپارچه و حکمرانی منابع طبیعی را مشاهده کرد. این نگرش تا حد زیادی متأثر از درک باور آراء، درآمد نظام‌های مدیریتی صرفاً دولتی، از بالا به پایین و بخشی‌نگر بوده است. اما باید اذعان کرد روش‌ها و اندازه‌ها مناسب و کارآمد برای عملیاتی کردن این رویکردهای نوپای مشارکتی و جامع‌نگر در عرصه منابع طبیعی کشور به درستی تبیین و اجرایی نشده است. فرایند حکمرانی منابع طبیعی به لحاظ ماهیت موضوعی، پویا، چندوجهی، پیچیده و فزاینده بوده و ارتباط عمیقی با سایر جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ساختارهای مرتبط با آن دارد. جامع‌نگر است که با روش‌های مدیریتی یک‌جانبه متخصصین منابع طبیعی نمی‌توان انتظار داشت تغییرات بنیادی و رادیکال در اسناد توسعه‌ای بالاسری در حوزه منابع طبیعی تحقق یابد و به سرانجام برسد. مطالعات حکمرانی منابع طبیعی به چارچوب سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک معنا و مفهوم پیدا می‌کند. سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک از تراسیونال‌شناسی، چشم‌انداز و منطق متفاوتی دارند. این نبود پیوستگی می‌تواند به‌عنوان یک چالش جدی در فرایند تدوین ریف طرح‌های جامع‌نگر اجتماعی-اکولوژیک به حساب آید. یکی از عوامل وجود چنین چالشی ناشی از فقدان روش‌های مشترک میان علوم اجتماعی و طبیعی است. هرچند، محققان اخیراً تحلیل شبکه را به‌عنوان راهی برای تحلیل‌های یکپارچه سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک پیشنهاد دادند که تمایز روش‌شناسی میان تحلیل ویژگی‌های سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک را کاهش می‌دهد و به این ترتیب زمینه تدوین طرح‌های جامع‌نگر را مهیا می‌کند. از آنجا که در حکمرانی منابع طبیعی دست‌اندرکاران و ذی‌نفعان مختلفی دخیل‌اند، پس توجه به روابط بین این کنشگران و تحلیل ساختاری شبکه حکمرانی ضروری است.

رویکرد تحلیل شبکه اجتماعی به همراه روش‌های ترسیمی این تحلیل، بینش‌های جدید و درخور تأملی را در مورد بسیاری از مسائل حکمرانی منابع طبیعی خواه از نظر مفهومی، تحلیلی و اجرایی ارائه کرده است. تجارب

جهانی و ملی استفاده از این رویکرد در زمینه حکمرانی منابع طبیعی به روشنی نشان‌دهنده قابلیت و کارایی آن در حیطه طرح‌های مشارکتی و جامع‌نگر منابع طبیعی بوده است. یکی از ویژگی‌های اصلی این کتاب آن است که در مطالعات موردی ارائه شده، شبکه‌های اجتماعی به صورت انتزاعی بررسی نشده، بلکه همواره شبکه‌های اجتماعی را به عنوان متغیر کلیدی و اصلی در کنار دیگر متغیرها مدنظر قرار داده است. در واقع، متغیرهای دیگر بعنوان بازتاب جنبه‌های مختلف فرایند حکمرانی منابع طبیعی مدنظر قرار گرفته‌اند. نحوه تأثیر شبکه‌های اجتماعی و ساختار آنها بر جنبه‌های حکمرانی منابع طبیعی یا نحوه تأثیر این جنبه‌ها بر شبکه‌های اجتماعی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. همچنین الگوی کارآمدی برای کشف و تحلیل پیامدهای اجتماعی مدیریت منابع طبیعی، شناسایی و تحلیل موقعیت دست‌اندرکاران مرتبط و ارزیابی پایداری و اثربخشی طرح‌های منابع طبیعی را معرفی می‌کند. تشریح چالش‌های شایع به کارگیری تحلیل شبکه در حکمرانی منابع طبیعی و بحث در زمینه ملاحظات ضروری که محققین این حوزه می‌بایست در انجام تحقیقات میدانی خود مورد توجه قرار دهند، از ویژگی‌های مطلوب کتاب پیش‌رو می‌باشد. امید است این کتاب بتواند راهنمای موثری برای دانشجویان و مدیران اجرایی کشور در بخش‌های منابع طبیعی، کشاورزی و محیط‌زیست باشد، ضمن اینکه برای دانشجویان رشته‌های جاسازی‌شده نیز می‌تواند موثر واقع شود.

بر خود لازم می‌دانم از همه کسانی که در چاپ این کتاب نقش داشته‌اند، تشکر و قدردانی کنم. از جناب آقای دکتر حسین آذرینوند نماینده محترم دانشکده منابع طبیعی در انتشارات دانشگاه تهران، مسئولان و کارشناسان مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران به زمینه چاپ کتاب را فراهم کردند، قدردانی می‌کنم. وظیفه خود می‌دانم از استادانی که زحمت مهمانی و بررسی و ترجمه را پذیرفتند و کتاب را برای انتشار مفید ارزیابی کردند و همچنین از سرکار خانم مهندس نیلا عباس‌پور، مهندس عادل خاور و مهندس زهرا منصوری که در ویرایش کتاب با اینجانب همکاری کردند، تشکر کنم. امید است نظرها و پیشنهادهای استادان، دانشجویان و کارشناسان محترم کمکی باشد در رفع ایرادات و تنظیم بهتر کتاب، در صورتی که خداوند توفیق چاپ بعدی آن را عطا فرماید.

مهدی قربانی

استادیار دانشگاه تهران

پیش‌گفتار

کاملاً واضح است که مدیریت موفق منابع طبیعی را دیگر نمی‌توان به یک منبع خاص نظیر سنگ معدن دریایی، چوب و الوار یا غذا که به شیوه بخشی مدیریت می‌شود، محدود ساخت. بشر به نقطه‌ای رسیده است که در حال بی‌ریزی بنیان بیوفیزیکی آینده خود در سطح جهانی است. مسائل زیست‌محیطی از نجات محیط‌زیست که گویی ما از آن مستقیمیم، به یافتن راه‌هایی برای توسعه پایدار خودمان و حتی ادامه حیات‌روی این کره فانی تغییر کرده‌اند. طور می‌توان به شیوه‌ای دموکراتیک و محترمانه خود را با شرایط جدیدی که واقف به ردپای انسان بر محیط پیرامون است، انطباق داد و بار و مسئولیت اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی و همچنین مزایای حاصل را به طرز عادلانه میان مردم و ملت‌ها تقسیم کرد؟ مسئله فراتر از صرف مسائل آب و هوایی است و نظارت فعال بر فرایندهای بحری، ناشی از عملکرد متقابل انسان و طبیعت در محیط‌های خشکی و دریایی در مقیاس جهانی را می‌طلبد. آن هم در شرایطی که بیش از ۵۰ درصد جمعیت انسان‌ها در مناطق شهری سکونت دارند.

در این آشفتگی و با وجود سررشته‌های جهانی و تغییرات بی‌سابقه اجتماعی، اکولوژیکی و تکنولوژیکی عصر حاضر، توجه خاص به علوم اجتماعی ضرورت دارد. رچه هنوز علوم اجتماعی از فقدان چارچوبی برای نزدیک شدن به مسائل اکولوژیک رنج می‌برد، اما با بسیاری روز زود، پژوهش‌های پیرامون تغییرات زیست‌محیطی جهانی و تغییرات جوی رخنه کرده است. در آگوست سال ۲۰۱۰، پانل عالی‌رتبه دبیرخانه ملل متحد در مورد پایداری جهانی^۱ با هدف تامل بر مسئله پایداری و همچنین ارائه دیدگاهی جدید در زمینه مفاهیم جهانی پایداری و تحقیق در مورد حکمرانی و سازماندهی برای کنش جهانی در زمینه مقابله با چالش منابع مشترک^۲ که از ویژگی‌های اصلی حکمرانی منابع طبیعی است، تشکیل شد و نتیجه یاد نوبل در اقتصاد را در سال ۲۰۰۹ از آن خود ساخت.

واضح است که برای رسیدن به شناختی جدید از سیستم‌های جامع انسان و طبیعت به منظور درک هر چه بهتر برآیندها، به دریافت و اتکا به نگرش‌های نوین در حوزه‌های مختلف علوم اجتماعی نیازمندیم. رویکرد اکوسیستمی در مدیریت منابع طبیعی، در پی انسجام و یکپارچه‌سازی جنبه‌های توارک همزمان اجتماعی و اکولوژیکی است اما باید اذعان کرد که تاکنون در حوزه مدیریت اکوسیستم‌های پویا به سمت جنبه‌های اکولوژیک معطوف بوده و جنبه‌های اجتماعی به این میزان مورد توجه قرار نگرفته است. به این ترتیب ما نیازمند پژوهش‌هایی هستیم که به شناخت عمیق‌تر جنبه‌های اجتماعی منجر شود و امکان شناخت مطلوب اکوسیستم و حکمرانی منابع طبیعی را در چارچوب سیستم‌های اجتماعی اکولوژیک فراهم آورد. بدین لحاظ می‌باید حوزه پژوهش‌های اجتماعی از بررسی کنش‌های انسان در یک منبع طبیعی خاص نظیر تولید چوب، محصولات دامی و

کشاورزی یا مسائل زیست‌محیطی مانند تغییرات جوی، به سمت کنش‌های مشارکتی اجتماعی و چندوجهی و طیف وسیعی از بازخوردها و آستانه‌های سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک تغییر گرایش دهد و در نتیجه جامع‌تر عمل می‌کند؛ برای مثال، حکمرانی در حوزه آبخیز رودخانه موری‌دارلینگ¹ استرالیا در حل مشکلات، سازگاری با تغییرات و برقراری ارتباط میان این منطقه و بازارهای جهانی، پروژه‌های مختلفی از جمله توسعه کشت دیم، چرای دام، گسترش آبیاری در باغ‌ها و مزارع و تولید محصولات لبنی را به اجرا گذاشته و موفق عمل کرده است. مدیریت اعمال شده در این بخش حاکی از رونق اقتصادی در طول اجرای طرح بوده است. اما اگر برای بررسی و ارزیابی نتایج این طرح تحلیل خود را با رویکرد جامع‌نگر اجتماعی-اکولوژیک انجام دهیم تا قابلیت منطقه در پایداری ارزش‌های به دست آمده مدنظر قرار گیرد، تصویر کاملاً متفاوتی به دست می‌آید. پاک‌سازی کامل منطقه از پوشش گیاهی، مصرف بیش از حد آب برای آبیاری، به مشکلات حاد شور شدن اراضی دامن زده است تا حدی که به ندرت مردم رسد منطقه به آستانه اجتماعی-اکولوژیک بحرانی و واکنش‌های زنجیره‌ای ناشی از این بحران نزدیک می‌شود. عبور از این حدهای آستانه‌ای به تغییرات برگشت‌ناپذیری در منطقه منجر خواهد شد. از این رو، استراتژی‌های بازگاری که از نظر اجتماعی مطلوب‌اند، می‌توانند به وجود سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک آسیب‌پذیر و ناپایدار منجر شوند. به همین منوال، دانشمندانی که در حوزه زیست‌محیطی کار می‌کنند ممکن است به این نتیجه برسند که محیط‌زیست در وضعیت ناامیدکننده‌ای است اما اگر از چشم انداز اجتماعی-اکولوژیک تحلیل شود، ظرفیت سازگاری برای تغییر شرایط و بیرون آمدن از این دام و آغاز مسیر پایداری جدید وجود خواهد داشت.

در چنین شرایطی است که تدوین کتاب‌هایی در این باره با عنوان شبکه‌های اجتماعی و مدیریت منابع طبیعی، شناخت ابعاد اجتماعی حکمرانی زیست‌محیطی، علاوه بر این به نظر می‌رسد. تحقیقات اخیر نشان‌دهنده اهمیت شبکه‌های اجتماعی و اغلب غیررسمی در حکمرانی منابع طبیعی است. شبکه‌های غیررسمی کاربران منابع و ذی‌نفعان، گروه‌های کنشگران، رهبران، دست‌اندرکاران، فعالان کنشگران دانش و کارآفرینان نهادی در اعتمادسازی و حل و فصل اختلافات و کشمکش‌ها، بسیج منابع مورد نیاز در تبدیل روش‌های حکمرانی ناپایدار به الگوهای سازگار و چندسطحی محیط‌های دریایی و خشکی نقش دارند. شبکه‌های اجتماعی همچون چسبی هستند که کنشگران سازمانی، نهادی و کلیدی در سطوح مختلف جغرافیایی را به یکدیگر پیوند می‌دهند. خواندن این کتاب زمینه مطالعه دقیق‌تری را برای شناخت نحوه اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی و خصیصه‌های داخلی و خارجی آن‌ها بر پیامدهای حکمرانی منابع طبیعی فراهم می‌آورد. در این کتاب، رویکردها و ابزارهای بسیار ارزشمندی برای پی بردن به کارکردها و فرایندهای شبکه‌های اجتماعی، وضعیت ظاهری آنها، نحوه شکل‌گیری و عملکرد ساختارها و درک اینکه چه افرادی مشارکت می‌کنند و چه موقعیتی دارند و ارتباط تمام این موارد با مدیریت پایدار اکوسیستم، ارائه می‌شود. خواننده می‌تواند با به کار بستن روش‌ها، ابزارها و نظریات ارائه شده که برگرفته از حوزه‌های مختلف علوم اجتماعی است و همچنین انجام پژوهش‌های بین‌رشته‌ای پیرامون مدیریت سازگار، مدیریت منابع مشترک و مدیریت مشارکتی مبتنی بر سازگاری به درکی از روابط اجتماعی در حکمرانی منابع طبیعی برسند. فصل‌ها و مطالعات موردی کتاب، ما را به مکان‌ها و شرایط

مختلفی در اطراف جهان هدایت می‌کند. این سفر از آگروفارستری در غنا و شیلان در کنیا و مکزیک شروع شده و به مدیریت جنگل در بریتیش کلمبیا در کانادا تا حکمرانی یک پارک بزرگ شهری در استکهلم سوئد ختم می‌شود و بینش‌های جدیدی را در مورد نقش تعاملات و همکاری‌های میان کنشگران مختلف شبکه در مدیریت اکوسیستم ارائه می‌دهد. خواندن این کتاب لذتی بی نظیر برای شما بوده و گامی مهم به سوی شناخت هر چه بهتر ابعاد اجتماعی حکمرانی منابع طبیعی خواهد بود. پس بخوانید و لذت ببرید!

پروفسور کارل فولکه

دبیر علمی مرکز تاب‌آوری استکهلم^۱، دانشگاه استکهلم

و رئیس انستیتوی اقتصاد زیست‌محیطی بیشتر^۲، فرهنگستان سلطنتی علوم سوئد^۳

www.ketab.ir